

Welles! Nietes!

*Bestaat de vrije wil? Daar werd in maart nog op een conferentie flink over gesteggeld.
Vittorio Busato, hoofdredacteur van M&C van 2008 tot 2011, was erbij.*

Zijn wij mensen (en dus ook consultants) louter een speelbal van ons brein of zijn wij juist (mede) verantwoordelijk voor ons gedrag? Bestaat de vrije wil of is ons handelen min of meer voorbestemd? Of hebben we wel een vrije wil, maar is die niet van ons, zoals de hooggeleerde Nijmeegse wiskundige en boeddhist Henk Barendregt ooit zo paradoxaal zei in het televisieprogramma *Profiel*?

Het zijn discipline-overstijgende vragen. Het zijn ook vragen waarover, al dan niet uit vrije wil, al sinds mensenheugenis wordt getwist. Bijvoorbeeld op 11 maart jongstleden nog, op een conferentie in de Philharmonie in Haarlem, waar diverse coryfeeën acte de présence gaven.

Illusie

Een bewustzijnsonderzoeker als Victor Lamme, hoogleraar aan de Universiteit van Amsterdam (UvA) en auteur van de bestseller *De vrije wil bestaat niet*, heeft er weinig twijfels over, zo hield hij de aanwezigen in de Haarlemse schouwburg voor. Volgens Lamme bepaalt ons brein wat we doen en weet een hersenscan beter wat we willen dan we dat zelf weten. ‘Ons gedrag en de keuzes die wij maken zijn een optelsom van vooral onbewuste drijfveren en emoties. Het brein bepaalt, en gedachten, meningen en rationele overwegingen sturen onze keuzes niet aan, maar hobbelen er achteraan. Wij denken weliswaar dat we zelf bepalen wat we doen, maar niets is minder waar. Wij zijn irrationele wezens, gedreven door onbewuste drijfveren en motieven, die ongemerkt worden gemanipuleerd door de wereld om ons heen.’

De opvatting van Lamme komt sterk overeen met die van hersenwetenschapper Dick Swaab, emeritus-hoogleraar neurobiologie aan de UvA en bekend van *Wij zijn ons brein* waarvan er inmiddels ongeveer een half miljoen over de toonbank zijn gegaan. Volgens Swaab houdt het begrip vrije wil in dat je onder precies dezelfde omstandigheden ook een andere keuze had kunnen maken. ‘Er bestaat geen

twijfel over dat wij het *gevoel* hebben ons gedrag weloverwogen te sturen. Uit de wijze waarop onze hersenen zich ontwikkelen en de manier waarop wij onze beslissingen nemen, blijkt dit gevoel echter slechts een plezierige illusie te zijn. Het *gevoel* van vrije wil ontstaat doordat onze rechterhersen helft onbewust een beslissing neemt en de linkerhemisfeer, achteraf, een al dan niet logisch verhaaltje maakt over de vraag waarom we dit besluit hebben genomen.’

Metacognitief beslissen

Lamme en Swaab zijn hersenwetenschappers. In het debat wordt echter niet zelden over het hoofd gezien dat de vrije wil een begrip uit de filosofie is, benadrukte Hjalmar van Marle, hoogleraar forensische psychiatrie aan de Erasmus Universiteit Rotterdam en ook als psychotherapeut verbonden aan de forensische polikliniek Het Dok in Rotterdam. ‘De vrije wil is geen hersenfunctie die met empirische middelen of gedragsdeskundig onderzoek zichtbaar gemaakt kan worden. Als de “vrije wil” geen anatomische of fysiologische plaats in het brein heeft, dan valt er gewoonweg niets aan te onderzoeken. Zoals wij als gedragsdeskundigen het brein onderzoeken, vinden wij per definitie empirische gegevens met al hun reductionistische tekorten, en dus het determinisme. Maar het determinis-

Een filosofisch begrip is niet iets wat gediagnosticeerd kan worden

me bepaalt niet de gehele mens. Niet voor niets is de combinatie van determinisme en keuzevrijheid, het compatibilisme, tegenwoordig zo populair. Ook uit die discussie blijkt dat de “vrije wil” niets met individueel gedrag heeft te maken. Een filosofisch

begrip is niet iets wat gediagnosticeerd kan worden, laat staan de mate van vrijheid ervan.'

Vermoedelijk de bekendste compatibilist is de Amerikaanse bewustzijnsfilosoof Daniel Dennett, Erasmusprijswinnaar en bekend van onder meer zijn boek *Bewustzijn verklaard*. Volgens hem zijn determinisme en vrije wil prima te verdedigen en hebben wetenschappers als Lamme en Swaab met hun opvatting dat de vrije wil een illusie is een veel te simpele voorstelling van wat vrije wil is. 'Natuurlijk bestaat de vrije wil', zei Dennett in Haarlem. 'Lamme en Swaab hebben het over de afwezigheid

Als u op weg bent naar uw volgende klant, vraagt u zichzelf dan eens af of u welbewust consultant bent geworden

van oorzaak en gevolg van een beslissing. Ze menen dat onze acties en beslissingen niet het gevolg zijn van onze intenties, maar al ver van tevoren te voorspellen zijn. Maar zou je dingen kunnen beslissen terwijl al je zintuigen worden geblokkeerd, zodat je niet weet wat er om je heen gebeurt? Mensen willen *geïnformeerd* kunnen beslissen. Dan zouden je beslissingen dus veroorzaakt worden door de informatie die je krijgt, maar is dat erg? Je wilt toch worden geïnformeerd door de wereld, zodat de keuzes die je maakt, het beste aansluiten bij je doelen en projecten? Als dat geen vrije wil is...'

Onderwijspsycholoog Marcel Veenman benadrukte in dit verband het belang van metacognitie – zeg maar het reflectieve, langzame denken dat tegenover ons snelle, geautomatiseerde denken staat. 'Metacognitie helpt ons om weloverwogen, planmatig en gecontroleerd te werk te gaan bij het uitvoeren van allerlei taken in schoolse situaties

en daarna in het werkzame leven. Daarmee kunnen primaire, impulsieve responsen van het snelle denken in ons brein worden beteugeld wanneer de situatie vraagt om bewust, adaptief gedrag. Sowieso is metacognitie een vereiste om bijvoorbeeld ergens expert in te worden, al is het om te reflecteren op de hoeveelheid bloed, zweet en tranen die daartoe moeten worden opgebracht.'

Vragen

Het definitieve antwoord op de vraag of de vrije wil bestaat of niet, werd die dag in Haarlem niet gegeven. Over die vrije wil van ons zal nog wel even blijven worden getwist, of we dat nu willen of niet. Hoe dan ook, als u in uw auto op vermoedelijk de automatische piloot op weg bent naar uw volgende klant, vraagt u zichzelf dan eens af of u welbewust consultant bent geworden of dat u voorbestemd was dat te worden. En vraagt u zich ook eens af hoe goed u bent in uw werk en wat er nog moet gebeuren om een excellente consultant te worden. Het simpelweg stellen dan wel negeren van die vragen, dat doet u toch al uit vrije wil?

Vittorio Busato (1965) is gepromoveerd psycholoog. Hij is oud-hoofdredacteur van Management & Consulting en nu hoofdredacteur van De Psycholoog. Onlangs verscheen zijn debuutroman Impact. Voor meer info: www.vittoriobusato.nl.

